

Még egy hete sincs, hogy kirándulni voltunk, azzal a társasággal, amelyikkel évtizedek óta jártál a hegyekbe, s amiből olyan sokan elmentek már a barátaid, a kortársaid közül: Tardos Marci, Laky Teri, Hegedűs B. András, Schweitzer Pali, Antal Laci. Már te sem lehettél ott.

Úgy volt, hogy egy szobában lakunk majd, mint tavaly, és megint beszélgethetünk. „Mesélj, Jancsikám!” – így mondtad volna. Biztos meséltem volna, pedig hát mit is mesélhet egy magamfajta, eseménytelen életet élő szobakutató – neked. Sokkal jobb volt, amikor te meséltél. Bőven volt miről.

Abba a korosztályba és rétegbe születél, amelyik a saját bőrén tapasztalhatta meg a XX. századi magyar történelem összes gyalázatát: a kirekesztést, a fenyegetettséget, a gyilkolást és rombolást, a gátlástalan, tébolyult kapzsiságot. A jobb élet és társadalom reményét újból és újból romba döntő árulásokat, az akarnokság, a szolgálalkúség és a butaság regnálásait.

Mesélhetnél arról, milyen volt a világ Baján, Sopronban és Békéscsabán, majd a háború felé sodródó Budapesten! Hogyan szöktél meg a munkaszolgálatból, milyen volt bombázások és razziák közepette egy padláson bujkálni és nem tudni, mi történik a családdal és a szerelmeddel.

Vagy beszélhetnénk például arról, hogyan lettél szövő! Elmondhatnád, milyen volt az élet a Herman, Pollack und Söhne-féle textilgyárban, Újpesten, vagy Székács mester műhelyében, a Lánchíd utcában. Vagy még később, az Országos Ruházati Intézetben. Mert ez már csak egy ilyen világ volt, kit a hazai urak, kit az oroszok, kit a magyar kommunisták zártak el a vágyott pályától. Majdani vezető közgazdászok segéd munkásként dolgoztak, mint Nagy András, esztergáltak, mint Bródy András, vagy a Gulag utáni száműzetésüket töltötték valami Isten háta mögötti kaukázusi vasgyárban, mint Jánossy Ferenc. Révész Gábor szőtt. Éspedig kifogástalanul, sőt, újíto kedvvel, ha már úgy hozta a sors. Kiváló, bár tipikusnak azért nem mondható szövőmunkás volt, aki fájront után Mozartot és Schubertet gyakorolt a csellóján.

Vagy mesélhetnél arról, hogyan jutott eszedbe, pénzügyminisztériumi, banki és tervhivatali kacskaringók után, hogy legfőbb ideje lenne munkaügyi kutatásokat folytatni. Nem volt ez magától értetődő dolog, hiszen a munkaügyről abban az időben az embereknek leginkább egy kékköpenyes bácsika jutott az eszébe, aki a folyosó végén a balesetvédelmi oktatást és a munkaruha-felvételt intézi. Az első találkozásunk egy kicsit ilyen volt. Egy Makarenko utcai, különlegesen csúnya épület hátsó lépcsőházából nyílt a kis szoba, ahol Tímár János barátod tanszéke működött. Oda száműzték őket, hisz abban az időben még csak nem is tanítottak munkagazdaságtant az egyetemen. A foglalkoztatás teljes volt, a béreket a hivatalnokok kézben tartották – miről is kellett volna tanítani? Ti tudtátok, hogy ez nem ilyen egyszerű, hogy van mit tanulni és tanítani. Azt mondtad, meg kéne vizsgálni, valójában hogyan is folyik a béralku a gyárakban. Ebből a kutatásból, az általatok, a hetvenes évek elején kezdeményezett és vezetett vizsgálatokból nőtt ki aztán a korszerű magyar munkaerő-piaci kutatás, amit – azt hiszem – ma sem kell szégyellnünk.

Vagy beszélgethetnénk az ország állapotáról, ahogy sokszor tettük. Nem mindig értettünk egyet. Te tudtad, hogy ami van, az nem elfogadható, de sokáig hittél a szocializmus megreformálhatóságában, és részt is vettél az erre irányuló kísérletekben. Egyike voltál a keveseknek, akiknek köszönhetően akkor ez egy élhetőbb ország volt, mint a szomszédai. Hittél abban, hogy a rendszer megjavítható, de segítettél olyanoknak is, amennyire lehetett, akik nem így gondolták: kisebb-nagyobb megbízásokkal Solt Ottiliának, Molnár Gyulának, Zsille Zoltánnak, a rendszer nyílt disszidenseinek. Ott volt a neved az országgyűlési

képviselőkhöz intézett 1987-es nyílt levélen. Ahogy aláírtad azokat az újabb kori petíciókat is, amelyek a demokrácia, a sajtószabadság, az ésszerű reformok és az emberi méltóság védelmében fogalmazódtak az elmúlt években.

De hagyjuk a politikát és a szakmát! Mégiscsak, mesélnék valamit én is.

Tavaly elmentünk ebédelni egy kertvendéglőbe, a törzshelyedre a Hármashatár-hegyen. Nekem nagy élmény volt, nem az, amiről beszélgettünk, arra nem is nagyon emlékszem, hanem az a kitüntetett, gondoskodó figyelem és szeretet, ami a vendéglősből és a pincérekől áradt feléd. Ahogy fogadtak, ahogy helyet kerestek neked, ahogy halk hangon, bizalmasan, de nem bizalmaskodva kérdezgettek, beszélgettek veled. Azt hiszem, tudom, mivel vívtad ki ezt a megkülönböztetett, szeretetteljes figyelmet. Volt egy furcsa kifejezés, amit gyakran használtál: *standa pityere*. Kevesen ismerik, valami elrontott latin, azt jelenti: "habozás nélkül", "egyenesen", "azon nyomban", "kertelés nélkül", "a dolgok közepébe vágva". Nagyon rád illett. Biztos vagyok benne, hogy ezt – az egyenességet, a közvetlenséget, a szórakozott-professzoros, néha gyermeki hirtelenséget – ezt szerették benned, jószerivel ismeretlenül is annak a vendéglőnek a pincérei.

Ahogy ugyanezért szerettünk mi is, akik az intézeti csoportodban dolgoztunk: Koltay Jenő, Fazekas Karcsi, Kertesi Gábor, Nyíri Jutka és én. Jó dolgunk volt nálad: szabadon kutathattunk, soha nem erőszakoltál ránk semmit. Ha olyasmibe fogtunk, amihez – korodnál fogva – nem érthetél, azt nem eltaposni akartad, hanem megérteni. Megbeszélhettük veled, amit terveztünk vagy írtunk, és sokszor csak utólag derült ki, hogy még hányféle módon segítetted a munkánkat. Nem is tudtuk, hogy amit elköltöttünk adatfelvételre és más egyébre, nem az égből pottyant, hanem te szerezted, anélkül, hogy ennek a részleteibe beavattál volna. *Secko jedno* legyintetél – mert ezt a jó kis csabai tót kifejezést is gyakran használtad – ha a részletekről faggatóztunk.

Irigylésre méltó, hogy meg tudtál maradni ilyennek. Súlyos csapások értek az életben: fiatal édesanyád elhurcolása, Gábor fiad váratlan, tragikus halála, Bandi bátyád elvesztése, második feleséged, Éva, gyötrelmes betegsége és halála. Bizonyára vigaszt jelentett az értelmes munka, a hazai és külföldi elismertség, az utazás. A zene és a játék – amiket nagyon komolyan vettél, és mesterfokon űztél – és a lassan visszanyert család. Jó volt tudni, hogy az utóbbi években megint gyakran együtt voltál mindenkivel: Lilivel, Magdival, az unokákkal, Péterrel és Bálinttal, a vőkkal, menyekkel és sógorokkal Gáborral, Judittal és Öcsivel és persze a dédunokáddal, Pannával.

***

Azt hiszem, békében mentél el. Keserőségekkel tele, de nem keserűen. Hiányozni fogsz, már most is hiányzol sokunknak. Majd beszélgetünk tovább a túlvilágon, ha van olyan.

Isten veled!